

Vakblad voor ontwikkeling, opvoeding
en onderwijs aan jonge kinderen

De wereld van
HJK
het jonge kind

Taalontwikkeling
door te leren over de
natuur

Balans tussen **sturen**
en **spontaniteit** van
jonge kinderen

Zo geef je vorm aan
ouderbetrokkenheid

Nr. 2 - Jaargang 43 - okt. 2015

www.hjk-online.nl

Thuis in de wereld

Taalontwikkeling door te leren over de natuur

Oma zegt tegen Wiebe (drie jaar): 'Kijk, dat zijn mooie bloemen, Wiebe.' Wiebe antwoordt: 'Dat zijn geen bloemen, oma, dat zijn viooltjes.' Wiebe weet heel goed dat viooltjes ook bloemen zijn, maar hij bedoelt dat oma specifiek moet worden. Het benoemen van de wereld zit er bij kinderen al heel vroeg in. Taalontwikkeling en het 'leren lezen van de wereld' gaan hand in hand.

Kees de Both is pedagoog en actief in de netwerken 'Groene pedagogiek' en 'Springzaad, meer ruimte voor natuur en kinderen'

Biodiversiteit betekent allereerst de verscheidenheid aan soorten inheemse ('wilde') planten en dieren. Die is heel groot. Alleen al in ons land komen 45.000 soorten voor (www.compendiumvoordeleefomgeving.nl, telling 2011). En dat is maar twee procent van het aantal soorten op de wereld! Bepaalde groepen van soorten zijn bij het grote publiek het meest bekend en geliefd, zoals bomen, grote zoogdieren, vogels en vlinders. Elke soort leeft in een eigen 'wereldje', 'habitat' genoemd, wat slaat op de relaties met andere soorten, vooral eten en gegeten worden. En met de niet-levende omgeving: bodem, water, enzovoort. De wisselwerking tussen levende wezens onderling en de niet-levende natuur levert een ingewikkeld systeem op, dat we 'ecosysteem' noemen. Voorbeelden van ecosystemen zijn bossen, graslanden, moerasen, wateren. 'Biodiversiteit' omvat dus meer dan 'soortenrijkdom', namelijk ook de rijkdom aan goed functionerende ecosystemen. Van de oorspronkelijke hoeveelheid ecosystemen en

verscheidenheid aan soorten in ons land is (tot 2015) al 84 procent verloren gegaan (De Vré, 2015).

Biodiversiteit is ons natuurlijk kapitaal en wordt ook wel de 'brandstof van de natuur' genoemd. Een voorbeeld daarvan zijn de bijen: honingbijen en hommels zijn essentieel voor de bestuiving van landbouwgewassen en planten in de natuur. Niet-'wilde' soorten planten in tuinen zijn ook belangrijk, bijvoorbeeld als voedsel voor insecten.

Biodiversiteit gaat niet alleen over voedsel en andere zaken die essentieel zijn voor ons overleven als mensen. Leven is meer dan overleven. Biodiversiteit gaat ook over *genieten* van een *rijkdom aan niet-menselijke wezens* in onze omgeving, als kwaliteit van leven (Stichmann,

1974). In dit artikel lees je hoe je de taalontwikkeling van leerlingen stimuleert door aandacht te besteden aan biodiversiteit.

De wereld benoemen

Zonder kennis en positief waarderen van de verscheidenheid aan soorten planten en dieren ontstaat geen betrokkenheid. Daartoe hoort ook het leren van namen. Dat benoemen maakt tevens deel uit van de taalontwikkeling van kinderen. De tweewoordzinnen die kinderen vanaf anderhalf jaar in hun 'eerste vraag-leeftijd' gebruiken zijn vaak de vragen '(wat) is dat?' en '(hoe) heet-ie?', in allerlei variaties. De eerste woorden die zij vanaf twee jaar gebruiken gaan vaak over dieren (Singer & Kleerekoper, 2009). Door het geven van namen krijgen kinderen greep op de enorme variatie van levende en niet-levende dingen. Benoemen is bemeesteren en draagt bij aan het vergroten van de woordenschat. Dit is de cognitieve functie van naamgeven. De driejarige Wiebe die genoemd wordt in de inleiding van dit artikel zit in een fase van de taalontwikkeling waarin hij onderscheid kan maken tussen meer specifieke dingen ('viooltjes') en meer abstracte categorieën ('bloemen').

Er zijn grote culturele verschillen in kennis van namen van planten en dieren in de directe omgeving. Bij een volk in Mexico kennen tweejarigen bijvoorbeeld de namen van wel dertig verschillende planten en vierjarigen wel honderd (Yoon, 2009). Dat heeft vooral te maken met dagelijkse en praktische ervaringen met planten en dieren, zoals voedsel zoeken of hout voor het vuur, of weten welke planten en dieren gevaarlijk zijn.

Minder kennis

In de westerse landen – maar in toenemende mate ook elders – is de kennis van namen van planten en dieren in de directe omgeving veel geringer, ook omdat door de verstedelijking het

Er zijn grote culturele verschillen in kennis van namen van planten en dieren

Zonder kennis van positief waarderen van de verscheidenheid aan soorten planten en dieren ontstaat er geen betrokkenheid

praktisch omgaan met de natuur sterk verminderd is. Kinderen van nu kennen meer namen van uitgestorven dinosaurussen en automerken en herkennen meer beelden van nu nog levende spectaculaire dieren dan namen van planten en dieren uit de directe omgeving (Balmford, 2002; Balouard, 2011). Je kan daarover de schouders ophalen en vragen of dat nu zo erg is, want 'ze weten nu zoveel meer'. Met deze soortenkennis gaat echter ook een dimensie van de cultuur verloren (Schreier, 1995; Nabhan et al, 1993) Een dimensie die ook in gedichten, verhalen en kinderversjes – bijvoorbeeld 'over krekeltjes en korenbloemen blauw' – aandacht krijgt, dan wel

kreeg. Ecologen spreken hierbij over het 'uitsterven van ervaring' (Pyle, 2002; Miller, 2006): soorten verdwijnen even snel uit ons bewustzijn als in de werkelijkheid om ons heen. De wereld wordt zo eenvormiger en armoediger.

Naamgeven als groeten

Natuurervaringen krijgen meer kwaliteit als je er meer van weet en namen kan geven. Net zoals het beleven van muziek meer kwaliteit krijgt als je de rol van de verschillende instrumenten herkent (Verboom et al, 2004). Het gaat om het cultiveren en verfijnen van wat je ziet en hoort, om het scholen van de aandacht, om 'de mogelijkheid ons tot

Organiseer een excursie naar een 'wild' landje, bloemrijke berm of ander terrein

de ander te wenden' (Bell, 1997, p. 134). De pioniers van de natuureducatie in ons land, Eli Heimans en Jac. P. Thijsse, beschouwden de kennis van en omgang met de natuur als een levensbehoefte van de mens en als een belangrijk facet van 'beschaving'. Waarom wel aandacht voor kunst en niet voor natuur? Wel naar Rembrandt gaan kijken in het Rijksmuseum en niet de nachtegaal beluisteren in het Vondelpark? Thijsse schreef: 'Mijn ideaal is, dat alle mensen met bloemen en vogels en vlinders vertrouwd raken als met hun dagelijkse vrienden, dat zij het leven van het jaar zien worden en vergaan en innig en aandachtig de wondere schoonheid en ernst daarvan gadeslaan en genieten' (citaat uit 1902 bij Van Loon, 1994, p. 127).

Naast de cognitieve functie van het naamgeven is er dus ook een affectieve functie, die benoemd kan worden als 'groeten'. Iemand heeft dat ooit vergeleken met 'de burens leren kennen' (Thoreau in Worster, 1992, p. 60). Planten en dieren worden zo dus ervaren als vrienden of goede bekenden, soms ook als gevaar, in elk geval als mede bewoners van deze wereld. Als in het vroege voorjaar het speenkruid weer bloeit en daardoor opvalt, groet je in deze plant de komende lente. Hetzelfde doe je als je in maart het 'tiktak'-liedje van de tiftjaf hoort, die weer terug is na overwintering in verre zuidelijke streken. Zo vier je hun 'thuiskomst' (Bell, 1997, p. 134).

Uitnodigend schoolterrein

Belangrijk is de inrichting van het schoolterrein met habitats voor planten en dieren (Leufgen & van Lier, 2007; Both & Sliepen, 2014). Zoals een vogelbosje, een vlinderheuvel met planten die vlinders aantrekken – als voedselplant voor de rupsen en voor de volwassen vlinders – een bloemrijk graslandje, een ondiepe plas. Deze nabije natuur is, als het goed is, rijk genoeg aan (een verscheidenheid van) planten en dieren om interessant te zijn. En tegelijkertijd overzichtelijk genoeg om er voldoende vertrouwd mee te worden. Bovendien ontwikkelen de kinderen een band met deze plaats en wat daar leeft en groeit (Both, 2015).

Dat laatste is ook van belang voor leerkrachten. Zij aarzelen vaak om met de kinderen naar buiten te gaan, omdat zij 'te weinig weten' en bang zijn om op vragen van kinderen geen antwoord te hebben. Samen met de kinderen kunnen zij leren en zodoende voor de kinderen ook een voorbeeld ('model') zijn van iemand die leert. In het begin zal de school zich richten op een beperkt aantal goed herkenbare soorten van vogels, vlinders, planten, die daar te verwachten zijn. Een deskundige van buiten de school kan bij de keuze van deze soorten helpen en pabostudenten kunnen assisteren bij het zoeken en gebruiksklaar maken van beeldmateriaal. De beelden kunnen zelfgemaakte foto's zijn of een selectie van elders beschikbaar beeldmateriaal. Dit kan digitaal en als 'hard copy' beschikbaar zijn. Voor jonge kinderen zijn foto's met één bepaalde soort erop – A3- en A4-formaat – goede bronnen. Waarnemingen van deze soorten worden gedocumenteerd, in de vorm van teksten en beelden. Vergelijkenderwijs kunnen ook andere soorten herkend en gedocumenteerd worden. Maar ook voor leerkrachten en ouders. Ik stond eens tussen ouders binnen een school bij de kleutergroepen te wachten tot de school uit zou gaan. Juf Fré had bij haar lokaal enkele grote foto's hangen van diverse vogelsoorten die bij de school voorkwamen. Ik hoorde een van de ouders hardop tegen zichzelf zeggen: 'O, dat is dus een spreeuw.' Zo simpel kan het zijn.

Inkadering in een verhaal

'Losse' ervaringen met planten en dieren moeten deel gaan uitmaken van een groter verhaal. Een voorbeeld is het 'wereldje' van de zanglijster, die regelmatig wordt waargenomen op het schoolterrein. Dit wereldje omvat ook de huisjesslakken (voedsel), waarvan hij de huisjes kapot slaat op de tegels om de slak te kunnen opeten. Op veel plekken knarsen de resten van kapotte slakkenhuisjes onder onze schoenen. Lust de zanglijster meer soorten huisjesslakken? En de zanglijster moet oppassen om niet gegeten te worden door een roofvogel als de sperwer of gegrepen te worden door een kat. Dergelijke relaties van eten en gegeten worden kunnen gevisualiseerd worden als een ketting met kaartjes, inclusief een afbeelding van

Leeractiviteiten

Een aantal suggesties en insteken voor activiteiten op een rij:

- **Laat het thema 'Biodiversiteit' in afgesproken leerjaren aan de orde komen.** Sommige leeractiviteiten zijn meer geschikt voor groep 3 en 4, zoals het bekijken van lieveheersbeestjes (waaronder het tweeëntwintigstippelig lieveheersbeestje!).
- **Organiseer het thema 'Biodiversiteit' als project,** geconcentreerd in de tijd, of als steeds terugkomend thema. Binnen dat laatste kan het een keuze-thema voor weektaken zijn.
- **Indien mogelijk kun je ervoor kiezen excursies te laten plaatsvinden naar een 'wild' landje, bloemrijke berm of ander terrein,** ter vergelijking met het schoolplein.
- **Kies groepen dieren en planten die exemplarisch zijn voor biodiversiteit en aantrekkelijk zijn voor kinderen.** Kinderen denken dat er maar één soort lieveheersbeestje is en ontdekken dan dat er veel meer zijn. Het speuren naar dieren en planten heeft ook een spelelement: het kind als verzamelaar.
- **Vogels zijn voor kinderen zeer aantrekkelijk om te bestuderen.** Het probleem is dat ze zo beweeglijk zijn. **Observeer vogels in de winter met jonge kinderen,** op een voederplaats voor wintervoeding (Both, 2003).
- **Documenteer de activiteiten samen met de kinderen, maak bijvoorbeeld:**
 - Lijsten van namen met datum van de waarneming;
 - Een logboek, verhalend, met beelden, als 'weektaak' uit te voeren en in de kring besproken;
 - 'Portretten' van uitgekozen soorten in hun groei en ontwikkeling en hun relaties met andere soorten; in een soort boek, dat steeds aangevuld kan worden.Deze documenten zijn voorts weer informatiebron voor latere vondsten en maken ook deel uit van het taalonderwijs, stimuleren lezen en schrijven, vergroten tevens de woordenschat.
- **Adopteer een boom (Both, 2006) of een vierkante meter in een gazon of grasland,** kijk met de leerlingen wat daar groeit en leeft en zich ontwikkelt.
- **Laat buiten leren samengaan met binnen leren:** door een seizoenstafel in te richten, te werken aan documenteren, dieren binnen te houden en hun ontwikkeling te volgen van rups tot vlinder, de larven van lieveheersbeestjes, 'wormenhotel', enzovoort. Dit geldt ook voor instructiemomenten, bijvoorbeeld het gebruik van lopen.

de tegels, zonder welke de zanglijster de slakken niet kan eten. Een ander 'verhaal' is de *cyclus van de seizoenen* waarop dieren en planten reageren. Zie als voorbeeld de adoptie van een loofboom, die in HJK eerder beschreven is (Both, 2006). Deze cyclus valt soms samen met de *levenscyclus* van planten en dieren: van zaad, via kiemplant en bloei tot zaad; of ei, larve, pop en volwassen insect (bijvoorbeeld vlinder of lieveheersbeestje) en andere voorbeelden. Zo worden de verhalen van planten en dieren in hun wereldje steeds rijker. Met daarbij de taal waarin we onze ervaringen onder woorden brengen. ☀

Literatuur

De literatuurlijst is beschikbaar via www.hjk-online.nl

Literatuur

- Ballouard, J.M., e.a. (2011), Children prioritize virtual exotic biodiversity over local biodiversity. *PlosONE*, 6 (8), e23152
- Balmford, A., a.o. (2002), Why conservationists should heed Pokémon. *Science* 295: 2367
- Bell, A. (1997), Natural history from a learners' perspective. *Canadian Journal of Environmental Education* 2: 132-144
- Both, K. (2003), Vraag het de vogels zelf maar: Activiteiten rond een voedertafel. *Mensenkinderen*, 19 (2): 16-20
- Both, K. (2006), Adopteer een boom. *De Wereld van het Jonge Kind*, 34 (1): 2-5
- Both, K. (2012), Leve de verscheidenheid: Zorgen voor biodiversiteit. *Mensenkinderen* 132: 31-33
- Both, K. (2015), Groene schoolpleinen en Jenaplanscholen. *Mensenkinderen* 145: 4-6
- Both, K. & S. Sliepen (2014), Hoe groen is de school. *De Wereld van het Jonge Kind*, 42 (4): 6-9
- Loon, A. van (1994), *De natuur als bondgenoot*. Rotterdam: Erasmus Universiteit. Doctoraalscriptie Sociale Geschiedenis
- Miller, J. (2006), Biodiversity conservation and the extinction of experience. *Trends in Ecology and Evolution*, 20 (8): 430-434
- Nabhan, G. & S. st. Antoine (1993), The loss of flora land faunal story: The extinction of experience. In: Kellert, S.R. & E.O. Wilson (eds.)(1993), *The biophilia hypothesis*. Washington (DC): Island Press, p. 229-250
- Pyle, R.M. (2011), *The thunder tree: Lessons from an urban wildland*. Corvallis (OR): Oregon State University Press
- Schreier, H. (1995), Zur Erfahrung der Formenvielfalt und ihre pädagogische Dimension. In: Mayer, J. (Hrsg), *Vielfalt begreifen. Wege zur Formenkunde*. Kiel: IPN
- Singer, E. & L. Kleerekoper (2009), *Pedagogisch kader kindercentra 0 – 4 jaar*. Maarssen: Elsevier Gezondheidszorg
- Stichmann, W. (1974), Naturerlebnis und Formenkenntnis in unserer Zeit. *Westermanns Pädagogische Beiträge*, 1974 (8): 437-442
- Verboom, J., e.a. (2004), *Teenagers and biodiversity: Worlds apart?* Wageningen: Alterra
- Vré, K. de (2015), Kunnen groen en groei wel samengaan? *Trouw*, 16 februari
- Worster, D.W. (1992), *Nature's economy: A history of ecological ideas*. Cambridge MA: Cambridge University Press
- Yoon, C.K. (2009), Reviving the lost art of naming the world. *New York Times*, 11 aug.